

Richard Rohr
met Mike Morrell

De goddelijke dans

UITGEVERIJ **KOK** UTRECHT

© Uitgeverij Kok – Utrecht, 2017
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kok.nl

© Richard Rohr met Mike Morrell, 2016

Originally published in English under the title *The Divine Dance*.
Published by Whitaker House, 1030 Hunt Valley Circle, New Kensington,
PA 15068, USA.
All rights reserved.

Nederlandse vertaling Ernst Bergboer
Ontwerp omslag Cocon Marketing
Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best
ISBN 978 90 435 2827 6
ISBN e-book 978 90 435 2828 3
NUR 708

Bijbelcitaten in deze uitgave zijn overgenomen uit de NBV, tenzij anders vermeld.

NBG – NBG-vertaling, 1951
LuV – Lutherse Vertaling
SV – Statenvertaling
HTB – Het Boek

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

INTRODUCTIE

‘Pasen en Pinksteren op een dag’

De Gezegende drievuldigheid wordt beschouwd als de centrale – zelfs beslissende – fundamentele doctrine van heel ons christelijke geloofssysteem. Toch is ons altijd voorgehouden – mij als jonge knaap in Kansas in elk geval wel – dat we niet moeten proberen het te begrijpen.

‘Je moet het geloven, anders niet!’ was de aansporing. Verder kwam het niet. Zuster Ephrem, onze uit Ierland afkomstige onderwijzeres, hield een klaverblad omhoog en daarmee moesten we het doen. Meer hadden wij in groep vijf ook niet nodig, ons vertrouwen was volkomen. Natuurlijk vertrouwden we, was het niet in de drievuldigheid dan toch zeker in haar ongeveinsde Ierse geloof. (En wellicht is dat ook precies de manier waarop de goddelijke stroom op gang komt: met het delen van wat oprecht en intrinsiek goed is.)

Maar het was er niet minder een mysterie om. Een soort wiskundig vraagstuk dat ons vermogen te geloven in het onmogelijke op de proef stelde. Je zou haast denken dat het doel van mijn katholieke educatie van voor het Tweede Vaticaanse Concilie was

me te laten geloven dat Pasen en Pinksteren ooit op een dag zouden vallen. Later kwam ik erachter dat mijn protestantse vrienden geloof al nauwelijks anders benaderden; ook dat behelsde altijd een aantal verschillende onmogelijkheden, meestal gebeurtenissen die in de Bijbel beschreven zijn. En ook zij leken geen overdreven belangstelling voor innerlijke ervaringen te hebben.

Nu, zestig jaar later, ga ik een poging doen om tot dit ondoorgrondelijke mysterie door te dringen. Zullen we de sprong wagen? Dat is, vermoed ik, de enige manier om deel te nemen aan de dans...

Drievuldigheid: vermist in actie

Laten we beginnen met de wat verontrustende en vaak geciteerde gedachte van Karl Rahner, de Duitse jezuïet die zoveel invloed op het Tweede Vaticaans Concilie heeft gehad. In zijn klassiek geworden studie *Der dreifaltige Gott als transzendenter Urgrund der Heilsgeschichte* schrijft hij: 'In de praktijk zijn christenen zo goed als monotheïst. Als we eerlijk zijn moeten we erkennen dat, mocht ooit blijken dat de doctrine van de drievuldigheid onjuist is, het leeuwendeel van de religieuze literatuur vrijwel onveranderd blijft.'¹

Toegegeven, daar schuilt een grote kern van waarheid in: de drievuldigheid was nauwelijks een thema. Tot William Paul Young in het afgelopen decennium zijn besteller *De uitnodiging* schreef.² Voor het eerst sinds de vierde eeuw, toen in Cappadocië, was de drie-eenheid weer een boeiend gespreksthem, een onderwerp waarover levendig werd gedebatteerd bij mensen thuis en in restaurants. En dat is nog steeds gaande!

Maar hoe is het mogelijk dat de drie-eenheid zeventien eeuwen lang vermist is geweest in actie? Zou die absentie dan misschien ook een aanwijzing zijn dat het christendom de zuigelingenstaat nog niet

ontgroeid is? En zou dat kunnen verklaren waarom we in grote delen van de christelijke wereld maar zo weinig effect en verandering zien? Als de kern uit het lood staat, is het hele bouwwerk wankel.

Als drievuldigheid als beschrijving van het wezen van God voor ons bestaan amper praktische of pastorale betekenis heeft, als we het morgen zouden kunnen laten vallen alsof het een inwisselbare leerstelling is, als iets wat we snel vergeten, dan is het ofwel een onwaarheid ofwel we begrijpen het niet!

Jij bent dit boek aan het lezen. Daarom neem ik gemakshalve maar even aan dat jij ergens gelooft dat de leerstelling van de drie-eenheid op de een of andere manier waar zal zijn. In de komende pagina's maak ik omtrekkende bewegingen rond deze uiterst paradoxale idee van het wezen van God. Dat cirkelen is eigenlijk een heel passende metafoor: ik probeer een mysterie te doorgronden. En een mysterie kun je alleen naar waarde schatten als je het op zo'n manier benadert.

Bedenk dat een mysterie niet iets onbegrijpelijks is; het is iets wat je eindeloos kunt begrijpen. Er komt nooit een punt waarop je zult zeggen: 'Nu vat ik het!' Het mysterie vat jou, altijd en eeuwig.

We draaien eromheen. Meer kunnen we niet. Ons spreken over God is een tasten naar vergelijkingen, analogieën en metaforen. Alle theologische taal is een benadering, gehanteerd op de tast en vol ontzag. Tot meer is mentaal niet in staat. We kunnen zeggen: 'Het is als... het lijkt op...' maar nooit: 'Het is...', want we bevinden ons in het domein van het andere, het transcendente, het mysterie. En tegenover het Grote Mysterie moeten we – en dat is een absoluut moeten – een fundamentele houding van deemoedigheid aannemen. Doen we dat niet, dan is religie niets anders dan dienst aan zichzelf en zijn verordeningen, maar niet het aanbidden van God.

De Cappadocische kerkvaders, mystici uit het oostelijke deel van het Turkije van de vierde eeuw, ontwikkelden een goed onderbouwde lijn van denken over wat uiteindelijk de drie-eenheid werd genoemd. Ze hadden er drie eeuwen van reflecteren op de evangeliën voor nodig voor ze de moed hadden om die term te introduceren. Maar zij, net als Paulus van Tarsus voor hen en Mevlana Rumi van Konya na hen, cirkelden om de beste metafoor die zij er uiteindelijk voor vonden:

Wat er ook in God gaande is, het is een stroom, een volmaakte gemeenschap van Drie – *een rondedans van liefde*.

Maar God is niet alleen een danser, hij is de dans zelf. Hou die gedachte een moment vast. Dit is niet een of andere nieuwe, trendy theologie die uit Amerika komt overwaaien: dit is zo traditioneel als wat. Dit is hoe broeder Elias Marechal het verwoordt, een monnik van de Abdij van de Heilige Geest in Conyers, Georgië:

De oude Griekse kerkvaders omschrijven de drie-eenheid als een Rondedans: een gebeurtenis die al zesduizend en zesmaal zesduizend jaar duurt, voorbij de tijd dat mensen weet hadden van tijd. Een oneindige en onophoudelijke stroom van liefde, naar en van, naar en van, naar en van: van de Vader naar de Zoon, terug naar de Vader, in een eeuwigdurende, tijdloze uitwisseling. Deze circulaire stroom van drievuldige liefde gaat dag en nacht door... Het geordende en regelmatige proces van ronddraaiende subatomaire deeltjes, rond en rond, met duizelingwekkende snelheid, is een afspiegeling van die dynamiek.³

Dit is waar het om gaat: de rondedans van de drie-eenheid is een door en door traditionele notie. Toch: als ik vandaag de dag een dergelijk gewaagde en theatrale omschrijving zou kiezen, werd ik

vermoedelijk New Age genoemd, esoterisch, zweverig. Of een ketter.

God is zelf de dans, dat beweerden zij!

Plaats aan Gods tafel

Laten we deze goddelijke dans eens bekijken vanuit het perspectief van een raadselachtig verhaal uit het allereerste boek van de heilige teksten die wij Bijbel noemen.

De HEER verscheen opnieuw aan Abraham, bij de eiken van Mamre. Op het heetst van de dag zat Abraham in de ingang van zijn tent. Toen hij opkeek, zag hij even verderop plotseling drie mannen staan. Onmiddellijk snelde hij de tent uit, naar hen toe. Hij boog diep en zei: ‘Heer, wees toch zo goed uw dienaar niet voorbij te gaan. Ik zal wat water voor u laten halen zodat u uw voeten kunt wassen, maak het u hier onder de boom intussen gemakkelijk. Ik zal u ook iets te eten brengen, zodat u weer op krachten kunt komen voordat u verdergaat. Daarvoor bent u immers bij uw dienaar langsgesproken?’ Zij antwoordden: ‘Wij nemen uw uitnodiging graag aan.’

Abraham haastte zich naar de tent, naar Sara. ‘Vlug,’ zei hij, ‘drie schepel fijn meel! Maak deeg en bak brood.’ Daarna snelde hij naar de kudde, zocht een mooi kalf uit dat er mals uitzag, en gaf dat aan een knecht, die het onmiddellijk klaarmaakte. Hij haalde boter en melk, nam het gebraden kalf en zette alles aan zijn gasten voor. Terwijl zij aten, bleef hij bij hen staan onder de boom.⁴

Je kunt je tanden stukbijten op dit verhaal. De set-up van deze scène is die van de Heer die verschijnt aan Abraham, binnen de

grenzen van het domein waar vorm kan worden onderscheiden, en wat hem verschijnt ziet hij als ‘drie mannen’.

In de eeuwen van onderzoek, nadenken, theologie bedrijven en her-vertellen na dit oorspronkelijke verhaal, is er meestal van uitgegaan dat het hier om drie engelen ging, misschien iets meer. Abraham lijkt dat ‘meer’ intuïtief aan te voelen; hij buigt zich diep en nodigt hen voor een maaltijd en rust. Zelf neemt hij niet aan de maaltijd deel maar blijft op een afstandje, onder een boom, staan kijken. Een plek aan Gods tafel is iets wat zijn voorstellingsvermogen te boven gaat.

Het lijkt erop dat Abraham en Sara in die drie aanwezigen de Heilige zien. Hun eerste ingeving is hen gastvrijheid te bieden en een plaats waar gegeten en gedronken kan worden. Hier is het nog altijd het mensdom dat God voedt; het duurt lang voordat dat in het menselijk voorstellingsvermogen wordt omgekeerd. ‘Dit is een geheiligde tafel’, veronderstellen zij. ‘Daaraan zijn wij natuurlijk niet genodigd.’

Dit unieke verhaal met zijn vele facetten vormde de inspiratie voor een even uniek als veelzijdig, gewijd kunstwerk met de titel *De gastvrijheid van Abraham*, ook wel eenvoudigweg (om redenen waar we nog op in zullen gaan) *De drie-eenheid* genoemd.

Ik geloof dat alle oprechte kunst gewijd is. In pretentieuze ‘reli-kunst’ ligt het er vaak veel te dik bovenop, waardoor het verwordt tot sentimentele kitsch. Maar deze specifieke artistieke uiting, het icoon *De drie-eenheid*, hoort bij de verzameling van pogingen om te wijzen naar iets wat ons ontstijgt en wekt in wie er naar kijkt een besef van het Andere, van de communie die in ons midden plaatsvindt.

De drie-eenheid is een werk van de vijftiende-eeuwse Russische icoonschilder Andrei Rublev, voor velen een icoon der iconen. Toe-

gankelijker dan de meeste andere bovendien, zoals ik pas jaren nadat ik het voor het eerst zag ontdekte. Wat mij betreft is het het meest volmaakte religieuze kunstwerk dat er is; ik heb er al heel lang een reproductie van aan de muur hangen. Het origineel bevindt zich in de Tretjakovgalerij in Moskou.

Het verhaal gaat dat er ooit een kunstenaar is geweest die een tijdlang naar dit icoon gekeken had en vervolgens een volgeling van Jezus werd. Hij schijnt daarbij te hebben uitgeroepen: ‘Als dit het wezen van God is, dan ben ik een gelovige.’ Ik begrijp dat volkomen.

De voornaamste kleuren in Rublevs icoon zijn goud, blauw en groen. Deze kleuren laten de verschillende facetten zien van de Heilige, die Drie is.

Rublev beschouwde goud als de kleur van de Vader: volmaaktheid, volheid, heelheid, de uiteindelijke bron.

Blauw was voor hem de kleur van de mens – de zee en de lucht die elkaar weerspiegelen – en daarmee van God die in Christus de wereld, de mensheid op zich nam. Rublev beeldt de Christus af in blauw en toont daarbij twee vingers waarmee hij laat zien dat hij geest en materie, het goddelijke en het menselijke in zich verenigd heeft – ook voor ons!

Ten slotte gebruikt hij groen, dat zich makkelijk laat raden als een typering van de Geest. Hildegard van Bingen, de Duitse Benedictijnse abdis, componist, schrijver, filosoof, mysticus en visionair, die drie eeuwen voor Rublev leefde, noemde de eindeloze vruchtbaarheid en creativiteit van de Geest *veriditas*, de goddelijke eigenschap die alles laat bloeien en groeien in een eindeloze variëteit van groentinten.

Hildegard is daarbij vermoedelijk geïnspireerd door de lommerrijke omgeving van haar abdij in het Rijnland, die ik onlangs

heb kunnen bezoeken. Rublev, met een soortgelijke verwijzing naar de natuur, koos groen als de representatie van de goddelijke fotosynthese, zo je wilt, van waaruit alles wordt voortgebracht door licht te veranderen in licht, precies het werk van de Geest.

Is dat mooi of niet?

De Heilige in de vorm van Drie, die eet en drinkt, eindeloos gastvrij en eindeloos genietend van elkaar. Als we de beeltenis van God in De drie-eenheid serieus nemen, moeten we concluderen: 'In den beginne was relatie.'

Hoe langer je naar dit icoon kijkt, hoe meer vrucht hij opbrengt. Over ieder onderdeel ervan is overduidelijk aandachtig gemediteerd: de blik waarmee de figuren elkaar aankijken, het diepe onderlinge respect waarmee ze delen uit dezelfde kom. En let dan ook op de hand van de Geest, die wijst naar de open plaats, de vierde plek, aan de tafel! Nodigt de heilige Geest hier uit? Biedt hij plek, maakt hij plaats? En als dat zo is, waarvoor dan?

Een leemte in God

Hoe magnifiek dit icoon ook is – en deze communie – toch ontbreekt er iets.

De Drie zitten rond een tafel. Als je naar de voorzijde van de tafel kijkt, zie je dat daar een rechthoekige lege plek is geschilderd. De meeste mensen kijken eroverheen, maar kunsthistorici denken dat de lijmresten die daar te vinden zijn erop duiden dat er een spiegeltje aan de voorzijde van de tafel heeft gezeten.

Dat lijkt misschien niet zo bijzonder, zeker als je geen orthodoxe, katholieke of anglicaanse achtergrond hebt, maar je moet weten dat dat een heel ongewone versiering van een icoon is. Normaal gesproken zou er op een gewijd icoon nooit een spiegeltje beves-

tigd zijn. Als dat vermoeden klopt, dan zou dat een absoluut unicum zijn, heel stoutmoedig ook.

Het kan Rublevs laatste aanvulling op het werk geweest zijn of het is later toegevoegd, dat weten we niet zeker.

Maar kun jij bedenken wat het te betekenen heeft?

Als je daarover nadenkt kom je tot een verbijsterende ontdekking: aan deze tafel was plaats voor een vierde.

De toeschouwer.

Jij!

In de kern van de christelijke openbaring is God niet een afstandelijke, statische vorst maar – zoals we nog verder zullen verkennen – een goddelijke rondedans, zoals de vroege kerkvaders dat durfden noemen (*perichoresis* in het Grieks, waar ons woord choreografie van afstamt). God is de Heilige, aanwezig in de dynamiek en de liefdevolle interactie van Drie.

Maar zelfs deze drievuldigheid eet niet graag alleen. Deze uitnodiging aan de godstafel is waarschijnlijk de eerste vingerwijzing naar wat wij uiteindelijk *redding* noemen.

Jezus komt voort uit deze Eeuwige Volheid en houdt ons een spiegel voor waarin we onszelf als tafelenoot zien, een deelnemer aan de maaltijd en een partner in Gods eeuwige dans van liefde en communie.

Die spiegel is in de loop der eeuwen verloren gegaan, zowel in dat icoon als in ons begrip van wie God is, en dus in ons begrip over wie wijzelf zijn, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis.⁵

Het is mijn innigste hoop dat deze pagina's jou in de spiegel van goddelijke vriendschap een nieuwe positie zullen wijzen, een plaats aan de tafel.

Hou dit beeld vast terwijl je verder leest. Onderken dat deze Tafel niet gereserveerd is voor het exclusieve gezelschap van Drie,

net zo min als de goddelijke rondedans een gesloten cirkel is: wij zijn allemaal genodigd. De hele schepping is uitgenodigd, en dat is de bevrijding zoals God die van meet af aan heeft bedoeld.

Deze goddelijke bedoeling – deze stoutmoedige uitnodiging – ligt besloten in de schepping zelf;⁶ later wordt dat concreet, persoonlijk en tastbaar in Jezus.⁷ Met andere woorden: goddelijke inclusie – opnieuw, dat wat wij terecht *redding* noemen – was plan A, niet plan B!

Onze uiteindelijke bestemming, de vereniging met God, ligt vast in de schepping zelf en daarmee ook de unieke schepping van onszelf.⁸ Dat was al een fundamentele waarde en leerstelling in mijn vorming als franciscaner frater.⁹ Ons beginpunt is altijd oer-goedheid geweest,¹⁰ niet oerzonde. Daarmee bezit ook ons eindpunt – en alles daartussenin – een inherente kwaliteit voor het goede, het ware en het schone.

Redding is geen bijzondere aangelegenheid die gebonden is aan een specifiek moment of een interventie die later is bedacht, maar Gods ultieme bedoeling vanaf het allereerste begin. Het staat zelfs in ons hart geschreven.¹¹

Ben jij er klaar voor om je plaats aan die bijzondere tafel in te nemen? Zie jij jezelf al meedansen?

Laten we gaan kijken naar het hoe en waarom.